

Franjo Emanuel HOŠKO, **Slavonska franjevačka učilišta**, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., 452 str.

Nakon što je početkom 2011. godine izašla iz tiska knjiga Franje Emanuela Hoška *Slavonska franjevačka ishodišta*, krajem iste godine objavljen je drugi zbornik autorovih radova o franjevcima u Slavoniji i Podunavlju pod nazivom *Slavonska franjevačka učilišta*.

Povijesno bavljenje franjevačkim učilištima u kontinentalnoj Hrvatskoj jedna je od užih tema kojima se autor, uz jozefinizam, bavio kroz svoj dugi znanstveni vijek. Treba spomenuti kako je upravo tema Hoškove doktorske disertacije bila posvećena franjevačkim učilištima u nekadašnjoj provinciji sv. Ladislava, isto tako kako je i jedna od knjiga iz njegove poznate trilogije o franjevcima u kontinentalnoj Hrvatskoj posvećena upravo visokim školama i učilištima. U ovom zborniku sabrani su autorovi radovi vezani uz odgojno-obrazovno djelovanje franjevacu s područja Slavonije i Podunavlja, uglavnom u 18. stoljeću. Radovi su sabrani u pet velikih tematskih cjelina koje kao takve čine poglavlja ovoga zbornika.

Predgovor zbornika, »Riječ dobrohotnom čitatelju« (5–7), napisao je kao i kod prvog zbornika autorov franjevački brat fra Bonaventura Duda. Nakon toga slijedi uvodno poglavlje »Franjevci u Slavoniji od davnih vremena do danas« (11–26). U njemu Hoško daje činjenični pregled bogate i neprekinute povijesti franjevacu u Slavoniji i Podunavlju. Za počevši poglavlje govorom o prvim franjevcima u Slavoniji i Podunavlju, autor nastavlja s ocrtavanjem lika franjevca na spomenutim područjima, dovodeći ga u vezu sa sv. Ivanom Kapistranom i opservatntskim pokretom kasnoga srednjeg vijeka. Neizostavno je herojsko razdoblje franjevačke povijesti u Slavoniji i Podunavlju u vrijeme osmanske uprave. Vrijeme je to Bosne Srebrene i franjevacu koji prelaze Savu šireći se po Slavoniji i Srijemu, kada nastaje i poznata krilatica koja sažima franjevačku djelatnost toga razdoblja: *Kud Turčin čordom, tamo fratar torbom*. Razdoblje nakon oslobođanja ovih prostora od osmanske vlasti piše novu povijest franjevacu, koji ostaju uvijek u službi vjernika predani pastoralnom radu i dušobrižništvu. Vrijeme je to i katoličke obnove, kada slavonski franjevci kroz svoje visoke škole i pastoralni rad daju neizbrisiv pečat tome vremenu i njegovim nastojanjima. Razdoblje jozefinizma i njime izazvana tjeskoba, koja je otvorila vrata liberalizmu, obilježiti će život franjevacu Provincije sv. Ivana Kapistrana na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Posljedice jozefinizma osjećat će se kroz cijelo 19. stoljeće, usprkos pokušaja reforme, sve do nastanka nove provincije franjevacu kontinentalne Hrvatske sv. Ćirila i Metoda, u čiji će sastav ući svi hrvatski samostani u Slavoniji i Srijemu.

Prvo poglavlje ove knjige zbornika, *Briga franjevacu za osnovno obrazovanje puka i srednje škole*, sadržajno obuhvaća tri teme koje osvjetljavaju franjevačko školsko i kulturno djelovanje u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj. »Opismenjivanje puka u Slavoniji i Srijemu« (29–42) temelji se na izvještajima franjevca Josipa Mihića o 35 slavonskih i srijemskih župa koje je on osobno pohodio 1733. i 1734. godine. Izvještaji su vrijedni dokumenti o općem vjerskom, crkvenom i društvenom, ali i prosvjetnom stanju u Slavoniji i Srijemu, na što je autor posebno stavio naglasak. »Franjevačka gramatička škola u Našicama« (43–52) rad je posvećen djelovanju istoimene srednjoškolske ustanove koja je postojala već u osmanlijsko doba, a svoj je rad nastavila i tijekom 17. stoljeća. Posljednji članak u ovome nizu je »Školsko djelovanje franjevacu u Bačkoj tijekom 18. i 19. stoljeća« (53–58). Hoško tu nastoji rekonstruirati prosvjetno djelovanje franjevacu u Bačkoj, iako nedostaju svi elementi potrebni za cjelovitu prosudbu, kako navodi sam autor. Misli kako je ta školska djelatnost bila usmjerena pružanju osnova pismenosti putem župnih škola, da bi zatim bila usmjerena na srednje škole te na djelovanje vlastitih visokih škola za školovanje svećenika iz svojih zajednica i svjetovnog klera.

Budimske visoke škole i budimski kulturni krug naslov je drugog poglavlja ovog zbornika, koji započinje radom »Počeci franjevačkih visokih škola u Budimu i stvaranje budimskog kulturnog kruga« (61–62). Nakon toga slijedi rad pod naslovom »Antun Bačić i hrvatski budimski krug« (63–72), s osobitim naglaskom na Bačićevu proširenju tema pisanja toga kruga na područje teološke polemike s pravoslavicima i mariološko-marijanska pitanja. »Kontroverzijski spisi Stjepana Vilova« (73–83) članak je u kojem autor prikazuje njegove polemičke spise koje naziva *dijaloško-vjerskom polemikom između Istočne i Zapadne crkve*. Ujedno je to vrijeme početaka nacionalne identifikacije na temelju vjerske pripadnosti i nastanka pravopisa Hrvata u Podunavlju i najvećeg dijela slavonskih pisaca 18. stoljeća kojega je predložio Stjepan Vilov, pripadnik budimskoga kulturnog kruga. Tome kulturnom krugu pripadao je i podunavski franjevac Jeronim Filipović, kojemu je posvećen rad »Filipović i hrvatski budimski kulturni krug« (84–93). Istome krugu pripadao je i franjevac Emerik Pavić, kojim se Hoško bavi u člancima »Emerik Pavić i idejni odmak od hrvatske književnosti katoličke obnove u drugoj polovini 18. stoljeća« (94–115), »Topo-historiografsko djelo Emerika Pavića kao izvor za hrvatsku kulturnu i crkvenu povijest« (116–129) i »Katehetsko štivo iz pera Emerika Pavića« (130–135). U tim radovima autor progovara o budimskome kulturnom krugu, koji su znatno obilježili spomenuti franjevci. Početak nastanka tog kruga vezuje se uz oslobođenje Budima od Osmanlija i osnivanja filozofskog učilišta u budimskom samostanu 1699., kao i teološke škole 1710. godine. Prerastajući u ugledne školske zavode, ta su učilišta okupljala najuglednije i znanjem najistaknutije slavonsko-podunavske franjevece. Profesori toga kruga svojim su školskim djelovanjem oblikovali krug skotističke filozofije i teologije, a uz svoje su redovite školske obveze razvili bogato kulturno i prosvjetno stvaralaštvo. Samim time ovaj je kulturni krug imao presudnu ulogu u povijesti hrvatske kulture i razvitku kulturnog života Hrvata na krajnjem sjeveru njegove etničke prisutnosti.

Uz budimski kulturni krug razvio se u isto vrijeme i osječki kulturni krug, kojemu je posvećeno treće poglavlje ovog zbornika *Osječke visoke škole i osječki kulturni krug*. Ova velika cjelina obuhvaća trinaest autorovih radova vezanih uz taj krug koji su nastali u četrdesetak godina njegova znanstveno-istraživačkog rada. Započinje uvodnim člankom »Studium generale u povijesti osječkog visokog školstva« (139–141) u kojem daje osnovne konture nastanka i razvoja te franjevačke visokoškolske ustanove u Osijeku. Slijedi niz radova vezanih uz život i djelovanje Ivana Velikanovića: »Velikanović između baroka i prosvjetiteljstva« (142–151), »Velikanović i djelovanje Generalnog učilišta u Osijeku« (152–163), »Ivanu Velikanoviću valja čuvati uspomenu« (164–167), »Velikanovićeve franciskanološki spisi (168–177) i Franjevci Brođani u Velikanovićevo vrijeme« (178–190). U člancima je obrađen i predstavljen lik toga iznimnog franjevca iz 18. stoljeća, profesora filozofije i teologije na Generalnom učilištu u Osijeku, kao i njegova bogata filozofsko-teološka pisana baština i radovi s područja franciskanologije, duhovnih drama i homiletsko-katehetske literature. Ovaj niz članaka započeo Ivanom Velikanovićem Hoško nastavlja s tri članka o Josipu Paviševiću, također profesoru na učilištu u Osijeku i jednim od vodećih ličnosti osječkoga kulturnog kruga: »Josip Pavišević u procjepu tradicije i novovjekovnoga cezaropapizma« (191–207), »Paviševićovo dopisivanje s Ladislavom Spaićem, Josipom Jakošićem i Ladislavom Jezikom« (208–216). Josip Pavišević također

se ubraja u niz znamenitih hrvatskih franjevaca i prosvjetnih radnika, poznat u hrvatskoj povijesti kulture kao začetnik slavonske ratne književnosti i latinski pisac koji je svoje misli izražavao proznim i poetskim tekstovima. Njegovoj bogatoj baštini treba uz navedeno pribrojiti povijesna djela i ljetopise, a ne smije se zanemariti ni njegov filozofski i teološki rad. Od posebnog je značenja njegov presudni učiteljski utjecaj na Matiju Petra Katančića. Kao provincijal Kapistranske provincije cijelo jedno desetljeće nalazio se u procjepu provođenja i neprovođenja jozefinističkih uredaba te očuvanja crkvenih i povijesnih prava braneci franjevački identitet. Osim što je bio predavač na franjevačkoj visokoj školi u Osijeku, Pavišević je pokušao vratiti osječki samostan, koji je oduzela država, kako bi u njemu ponovno bila otvorena visoka bogoslovna škola ukinuta jozefinističkim odredbama. To je opisano u članku »Pavišićevo uzaludno nastojanje da se franjevci vrate u negdašnji samostan u Osijeku poslije smrti cara Josipa II.« (217–222). Nakon niza članaka o Ivanu Velikanoviću i Josipu Paviševiću, kulturnim i prosvjetnim djelatnicima osječkoga kulturnog kruga, slijedi niz, također od tri znanstvena rada, posvećen Marijanu Lanosoviću, također profesoru na visokoj školi u Osijeku. To su: »Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću« (223–225), »Marijan Lanosović i filozofske i bogoslovne škole u Slavoniji i Podunavlju« (226–233), »Lanosovićev rukopis *Ius publicum ecclesiasticum* (1783.) i ključne postavke jozefinističkog prava« (234–246). Prvi rad kratak je spomen na znanstveni skup održan 1982. godine u Slavonskom Brodu u čast Marijana Lanosovića. Druga dva članka odnose se na njegovo svestrano kulturno djelovanje. Posljednji rad ovoga dijela »*Assertiones ex universa theologia dogmatica* Filipa Matković i kraj djelovanja osječkog Generalnog učilišta« (247–255) odnosi se na posljednje godine djelovanja osječke visoke škole. Godine 1783. država je dokinula osječku Bogoslovnu školu, a 1779. Visoko filozofsko učilište. Ta zbivanja prelomila su se preko leđa fra Filipa Matkovića, filozofskog i teološkog pisca u Slavoniji.

Radovima sabranima u ova dva poglavlja autor je nastojao prikazati kako su profesori generalnih učilišta u Budimu i Osijeku svojim općim kulturnim stvaralaštvom omogućili stvaranje filozofskoga i teološkoga skotističkog kruga. Njihova djelatnost često je prelazila granice školskih potreba. Nastavnici tih učilišta razvili su, uz redovite školske obveze, i prosvjetno stvaralaštvo, stvorivši niz djela na području vjerske prosvjete, nabožne literature, historiografije, homiletike i katehetske književnosti. Osobita je važnost budimskoga kulturnog kruga, koji je imao presudnu ulogu u povijesti hrvatske kulture i razvitku kulturnog života hrvatske dijaspore. Osječki je krug obogatio hrvatsku kulturu bogatim književnim djelovanjem u duhu katoličke obnove, ali i prosvjetnim i književnim stvaralaštvom na tragu srednjoeuropskog prosvjetiteljstva.

Uz ta dva visoka učilišta slavonski su franjevci imali i druga niža učilišta, koja su također djelovala na tragu učilišta u Budimu i Osijeku. Tim učilištima posvećeno je četvrto poglavlje ovog zbornika *Filozofska učilišta i druge visoke škole* (257–394). Šest radova ove cjeline obrađuje djelovanje filozofskih učilišta u Požegi, Našicama, Vukovaru i Baji te franjevačku Visoku filozofsku školu u Slavonskom Brodu, dok je posljednji rad posvećen filozofijskim rukopisima predavača na franjevačkim učilištima u Srijemu, Baranji i Bačkoj tijekom 18. stoljeća. I ova su učilišta odgajala i obrazovala buduće nastavnike filozofije i teologije, pisce filozofskih i teoloških spisa, urednike pučkih ka-

lendara, sastavljače molitvenika, katekizama, propovijedi, kontroverzističke literature, gramatika i rječnika.

Posljednje, peto poglavlje *Pregledi slavonske franjevačke književnosti*, najkraća je cjelina ove knjige/zbornika i sastoji se od dva znanstvena rada. »Franjevci i knjiga za slavonske krajišnike« (397–404) članak je u kojem Hoško progovara kako su franjevci bili najbrojniji i najistaknutiji nositelji prosvjetnog i književnog stvaralaštva u dijelu Slavonije koji je bio uključen u Vojnu krajinu. Značajka je tih franjevačkih pisaca kako prvi uzimaju za sadržaj svojih djela teme iz života krajišnika, te svojim književnim radom nastoje odgovoriti njihovim neposrednim potrebama. Drugi rad »Doprinos franjevaca kontinentalne Hrvatske jezikoslovlju i književnosti« (405–436) odnosi se na uvijek prepoznatljivu odrednicu, zajedničku svim franjevačkim piscima bez obzira na vrijeme stvaralaštva, a to je da je njihovo literarno djelovanje bilo ponajprije izraz nastojanja kako pisanom riječju služiti poslanju Crkve. Na tom tragu ostavili su kontinentalni franjevci bogato naslijeđe na području književnosti i jezikoslovlja, osobito u razdoblju prije hrvatskoga narodnog preporoda, gdje su na području jezikoslovlja anticipirali i sam preporod.

Nakon petog poglavlja slijedi »Literatura« (437–438), »Završne misli« (439–441) te »Kazalo imena« (443–452).

Tijekom svoje višestoljetne neprekinute prisutnosti na području hrvatskih zemalja franjevci su razvili snažno i nezaobilazno pastoralno djelovanje, ostavljajući time neizbrisiv trag u hrvatskoj povijesti. Kompleksnost proučavanja franjevačke uloge u hrvatskoj povijesti predstavlja činjenica da je uvijek treba sagledavati u kontekstu općecrkvenih i europskih povijesnih kretanja, kao i kretanja unutar samog Reda te naposljetku u kontekstu društveno-političkih i povijesnih događanja na našim prostorima, a sve to u svjetlu franjevačkog poslanja i karizme utemeljitelja Reda sv. Franje Asiškog. Imajući u vidu sve te nezaobilazne činjenice, autor je pristupio jednom sustavnijem proučavanju uloge slavonskih i podunavskih franjevaca na području odgoja i obrazovanja. Radovima objavljenim u ovoj knjizi/zborniku Hoško je u prvom redu prikazao koje su to i kakve su to bile škole koje su franjevci osnivali i vodili na području Slavonije, Srijema, Bačke i u Podunavlju, stavljajući ih pritom u kontekst općih društveno-političkih i povijesnih zbivanja u hrvatskim zemljama, samoj Crkvi i Habsburškoj Monarhiji. Također je pokazao da odgojno-obrazovna djelatnost kod hrvatskih franjevaca nije bila dio specifičnosti franjevačke karizme ili poslanja, nego plod širine te karizme i potreba pastoralnog djelovanja. Naime, osnivanje škola u prvome je redu bilo uvjetovano vlastitim potrebama pojedine provincije za obrazovanjem svećenika koji će moći primjereno služiti u pastoralnom radu i zadovoljavati druge potrebe, i pastoralne i provincijske. Povezano s time mnogi su se darovitiji franjevci školovali u inozemstvu kako bi bili sposobni prihvatiti učiteljska i profesorska mjesta u provincijskim obrazovnim ustanovama. Isti su ti pojedinci zatim pristupili i sustavnijem bavljenju pojedinim znanstvenim granama, tako da su poslije sebe ostavili velik broj znanstvenih radova koji su pisani i za potrebe obrazovnih ustanova i za vlastite znanstveno-istraživačke potrebe slijedeći uvijek suvremene znanstvene tokove, što je Hoško vrlo uspješno dokazao radovima u ovome zborniku.

Daniel Patafta